

Василь Расевич

ВИКЛЯТІ З УКРАЇНСТВА

Про загрозовий погляд на минуле через чорно-білі діоптрії¹

Ми вже звиклися із практично всюдисущою в нас дихотомією. Нам фактично не залишають вибору, ставлячи в позицію між дуже і не дуже поганим, між поганим і найгіршим. Якщо подивитися на нетривалу історію української виборної демократії, то, крім технології «вибір без вибору», годі знайти якусь світлу й непорочну подію. Але навіть такі маніпуляції не є найстрашнішими. Найгіршим, як на мене, є утвердження в колективній свідомості українців чорно-білої картини світу.

Особливо загрозовим для єдності суспільства є погляд через чорно-білі діоптрії на минуле. Посудіть самі: якщо нам треба вибрати з історії задля дидактичної (виховної) мети якихось позитивних персонажів, які б об'єднували суспільство, згуртовували його для звершення амбітних цілей у майбутньому, то як ми це зробимо? При теперішніх підходах ми маємо моментально розділити на два кардинально протилежні полюси всіх відомих персонажів української історії. Тобто одні мають бути винятково героями, а інші – винятково анти-героями.

Подібний досвід практикувався в радянські часи, коли героями могли бути тільки комуністи або ті, хто їм співчував. Відповідно, не комуністи, а ще більше ті, хто проти них боровся, заслуговували на всенародне прокляття і були приречені довічно носити на собі тавро ворога. У наш час спостерігаємо аналогічну картинку, коли героями оголошуються всі без розбору українські радикальні націоналісти, а всі, проти кого вони воювали, – ворогами і зрадниками. Ті, хто думає, що заради всенародної мобілізації і в ситуації, коли Україна воює з російським агресором, дозволяється глумитися всім, без винятку, рухи, повстання і сили, які будь-коли виступали проти Російської імперії та Радянського Союзу, глибоко помиляються.

А все тому, що сучасна Україна – це зліпок не просто з різних історичних регіонів, але й частогусто із власною антагоністичною пам'яттю. Кожна притомна людина сказала б, що для настільки

поділеного суспільства вкрай необхідною була б історична політика, спрямована на примирення пам'ятей. Але, на жаль, усе не так у сучасній Україні. Україна продовжує традиції радянської пропаганди і навіть багато в чому взорується на сучасну російську, намагаючись нав'язати окремо взятий регіональний героїчний канон усій державі.

Навіть не заглиблюючись особливо в окремі моменти актуальної історичної політики в Україні, можна сказати, що не тільки про декомунізацію йдеться. На жаль, декомунізація зводиться до формальних речей: знесення пам'ятників, усунення меморіальних таблиць та перейменування міст, вулиць і площ, пов'язаних із комуністичними діячами. Натомість політика декомунізації не зачіпає старих ідеологічних практик. Такої, як, наприклад, кампанійщина. Сучасна політика пам'яті спрямована на заміщення однієї ідеології іншою. Щоб довго не мусолити тему, скажу: Україні потрібна не так формальна декомунізація (хоч уже давно треба було розпрощатися з тими ідеологічними бовванями), як деідеологізація публічного простору. На жаль, усе відбувається навпаки.

Останнім часом, піддавшись, напевно, модним віянням, чорно-білими підходами захопилися навіть деякі відомі публіцисти. І, чи то йдучи за велінням власної совісті, чи то вперто дотримуючись своїх переконань, а може, й виконуючи завдання одного з виборчих штабів, стали застосовувати дуже спрощені підходи поділів українців на табори. Знову ж таки, використовуючи метод виключення. Наприклад, один із відомих публічних інтелектуалів чітко розділяє українців на патріотів та лібералів. Ніби ліберал не може бути патріотом, а патріот – лібералом. Щоб докопатися до причини таких грубих узагальнень і поділів, варто придивитися до того, кого й чому фаворизувалося в нашому недалекому інформаційному минулому, а кого тихцем випихалося на маргінес української історії.

Не таємниця, що важливу роль у формуванні певних стереотипів та кліше в суспільстві відіграло накладання на оцінки окремих історичних рухів діяльності нібито їхніх актуальних послідов-

¹ Уперше опубліковано на сайті Zaxid.net 23.06.2017 р.

ників. Але якщо бути відвертими, то природа українського політичного руху була лівою. Лівими були Михайло Грушевський та Володимир Винниченко, а засновники Русько-української радикальної партії взагалі захоплювалися марксизмом. Прихильники ж правої ідеології були насправді маргінальними групами, і це не дивно з огляду на соціальну структуру українців. Тепер же йдеться про те, щоб українці оцінили минуле через призму діяльності компартії Петра Симоненка та соціалістів Олександра Мороза. А для закріплення ефекту – ще й діяльності Соціал-демократичної партії України (об'єднаної), яка на практиці нічого спільного ні з соціалізмом, ані з демократією не мала.

Свого часу один відомий редактор популярного видання у Львові, борючись проти олігархічної СДПУ(о), дописався до того, що почав публічно цитувати оцінки європейської соціал-демократії Йозефом Геббельсом. На моє втручання достойний пан відповів щось приблизно таке: «Ми в західних університетах не вчилися. Нам можна». У цій ситуації я був готовий зрозуміти багато речей. І те, що цей пан-товариш закінчив напередодні «перебудови» історичний (тоді – ідеологічний) факультет Львівського ордена Леніна державного університету, а все, що потім зміг осилити, сталося виключно завдяки самоосвіті. Але не знати, яку надзвичайно важливу роль австрійська соціал-демократія відіграла в житті галичан-українців, – це вже було надто.

Насправді ж парадокс ситуації полягав у тому, що людина, яку радянська освіта готувала перш за все на полум'яного пропагандиста, при зміні системи та обставин ним і залишилася. Тільки поміняла знаки. Відтепер для нього всі ліві стали поганими, а праві – героями. Подібна метаморфоза трапилася з більшістю українських гуманітаріїв. Слідуючи мейнстріму і самі ж його формуючи, ці люди почали заповзяти відводити від себе «бідую». Колишні спеціалісти з наукового комунізму присвячували свої книги «національному відродженню», а оспівувачі подвигу комсомольців у виконанні брежневської Продовольчої програми зробилися затятими українськими націоналістами.

Прошу не сприймати ці твердження як докори людям-флюгерам. Це було б надто просто. Наводжу ці приклади тільки для того, щоб можна було краще зрозуміти, як так сталося, що із 17 мільйонів 770 тисяч членів КПРС (станом на 1982 рік), із яких українці становили 16%, до нашого часу майже ніхто не «дожив». Куди вони «випарувалися»? Питання дуже серйозне. Бо кожного разу, ознайомлюючись із дослідженнями про злочини комуністичної системи, ніяковою від питання: а де були в цей час українці? Добре, «справжні» українці – це ті, що чинили опір. Але їх було мало. А що робила більшість? Невже їх не було серед більшовиків, денікінців, махновців? Невже їх не було в загонах,

що здійснювали продрозверстку, в рядах НКВС, які десятками тисяч розстрілювали політичних і не тільки супротивників? Невже не було українців серед офіцерів КДБ, які гноїли дисидентів по колимських таборах?

Зрозуміло також, що більшовицька система проводила над людьми страшний, кривавий експеримент і цьому немає жодного виправдання. Але чому не копнути глибше і ближче не познайомитися з тими, хто цей експеримент здійснював? А ближче картинка має вигляд ой який непривабливий. Спрощена схема, яку зараз можна побачити навіть у шкільних програмах з історії, побудована так, що у всіх бідах і нещастях винні завжди «чужинці». Мовляв, чудова Українська революція виборола прекрасну українську державу, яка жила і процвітала, аж поки не прийшли чужинці. Чужинці в цьому випадку – поняття, що нагадує трансформер, із якого довільно можна скласти образ зовнішнього ворога.

Для того, щоб кожного разу спихати провину на сторонні ворожі сили, великого розуму не треба. І якщо учні та студенти не наділені критичним мисленням, то все може легко зійти з рук. Але пояснити буде важко вже хоч би те, яким насправді було правління Української Центральної Ради, чому вона навіть не контролювала свою територію і чому змушена була просити центральні держави ввести війська. Пояснити, чому Українська держава гетьмана Скоропадського «еволюціонувала» від незалежності до федерації з Росією, буде ще важче, якщо щоразу ігнорувати рівень підтримки українцями української влади. І головне: щоразу по обидва боки були українці.

В одному листі з Одеси 1918 року австрійський офіцер доповідав про справжню ситуацію в підконтрольній німецьким та австро-угорським військам Україні так: «Українська влада сягає аж так далеко, як далеко сягають багнети наших гвинтівок». Він також описував настрої, що тоді панували в українській Одесі. Писав, що ніхто серйозно до української влади не ставиться. Що царські офіцери просиджують дні і ночі в ресторанах та чекають, коли вже закінчиться це українське «непорозуміння»... Наводжу ці слова, знову ж таки, не для того, щоб уколоти й посміятися, а для того, щоб зрозуміти, яким складним був старт для Української держави. І щоб можна було зробити серйозні висновки.

Так само наша історія буде рясніти логічними проваллями, якщо провину за державницьку поразку 1917–1921 рр. повністю списати на більшовицьку зовнішню агресію. Так, Донецько-Криворізька Радянська Республіка була справжнім симулякром. Так, вона була штучно створена як легітимний плацдарм для більшовицького загарбання України. Але чому так сталося, що практично все міське населення не підтримало українську владу?

Чому селяни так легко «купилися» на більшовицькі обіцянки дармової землі та швидкого миру і фактично прийняли ленінський режим? І найскладніше для нас теперішніх питання: чому ми вперто хочемо називати ті події національно-визвольними змаганнями і категорично заперечуємо факт громадянської війни?

Зрозуміло, що історія поразок для патріотичної дидактики не надається. Але чому творці історичної політики вважають, що простіше «викляс-

ти» з українства «неправильних» українців, ніж пояснити всю складність подій в історичній ретроспективі? Відмовки «не на часі, бо зараз війна» не повинні взагалі братися до уваги. Чесний погляд на історію зробить наше суспільство тільки міцнішим. Надмірні узагальнення та спроби підігнати все під чорно-білу картинку з поділом на патріотів і ворогів можуть коштувати державі незалежності. А вже в короткій перспективі привести до розгулу анархії та навіть пролиття крові.

¹ Уперше опубліковано на сайті Zaxid.net 31.08.2017 р.